

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Международна научна конференция
на Факултета по славянски филологии – 2017
„Надмощие и приспособяване“

ЗА НАЦИОНАЛНОТО И ИНТЕРНАЦИОНАЛНОТО
В СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА ТЕРМИНОЛОГИЯ

Кристияна Симеонова
Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“,
Българска академия на науките

FOR THE NATIONAL AND THE INTERNATIONAL
IN THE MODERN BULGARIAN TERMINOLOGY

Kristiyana Simeonova
Institute for Bulgarian Language Prof. Lyubomir Andreychin,
Bulgarian Academy of Sciences

Abstract. The article discusses the important issues about the role and the place of the foreign words and terms in modern Bulgarian terminology, about the simultaneous action of the processes of nationalization and internationalization, about the question what and how many have to be borrowed and could modern Bulgarian terminology be prevented from loss of its national character.

Keywords: terminology, borrowings, foreignisms, internationalisms.

В езикознанието отдавна е утвърдена тезата, че език без чужди думи в него не съществува. Появата на чужди думи е обусловена както от лингвистични, така и от екстралингвистични фактори. Всички народи, говорещи различни езици, още от древността не живеят изолирано един от друг и не развиват своите икономики и култури абсолютно самостоятелно и само със собствени средства. В хода на историческото развитие на човечеството народите непрекъснато си взаимодействат и политически, и икономически, и културно, което неминуемо води до смесване и взаимно проникване на езици, култури, цивилизации.

Това с още по-пълна сила важи за днешния ден, трайно белязан от думата *глобализация*. Глобализацията, разбирана като процес на планетарно и повсеместно сближаване, обвързване и обединяване на хората, народите и държавите в световен мащаб и във всички области на живота, поставя редица

сериозни не само политически и икономически, но и философски, културни и езикови проблеми. Може би най-сериозният от тях е: ще доведе ли глобализацията до постепенното намаляване и свеждане до минимум на ролята и значението на отделните суверенни национални държави, а отгук и на отделните национални езици.

Във връзка с всичко това възниква важният за нас въпрос, къде е мястото на българския език като език от епохата на глобализацията, когато малките национални езици са подложени на значително влияние от големите международно използвани езици, начело с английският. По принцип още от самото начало в устава на Европейския съюз е залегнала клауза за езиково равнопоставяне и за запазване и поощряване на европейското многоезичие. Дори съществува Нова рамкова стратегия за многоезичието (Пачев 2007: 8-9; за повече подробности вж. Пачев 2006, Виденов 2003, Виденов 2005, Виденов 2013). Независимо от юридическата защита на т. нар. малки езици, сред които е и българският, тревожен е фактът, че днес в него масово, активно и безконтролно навлизат чужди думи. Това важи и за съвременната българска терминология, която също е неконтролируемо заляна и засипана от нужни и ненужни чужди думи. За по-правилна и по-обективна оценка на чуждите думи трябва да се позовем на две неща: какво се разбира под *чужди думи* и какви видове чужди думи има. Най-общо казано, под *чужди думи* се разбира *думи, които навлизат в българския език от други езици*. Съществува мнение, че широко разпространеният в българското езикознание термин *чужди думи* е неточен и дори неправилен, защото веднъж попаднали в българския език, дошлите от други езици думи вече започват да се подчиняват на неговите закономерности и да се употребяват в съответствие с неговите фонетични, граматични, словообразователни, правописни и правоговорни норми, т. е. дошлите думи, след като се адаптират и интегрират към българския език, престават да бъдат чужди за него. Така че по-правилно и по-точно би било вместо *чужди думи* да се използва терминът *думи от чужд произход*. Прието в българското езикознание е делението на тези думи на три групи: *заемки*, *чуждици* и *интернационализми*.

Под **заемки** се разбират *чужди думи, които са напълно усвоени от лексикалната система на езика ни и за които няма равнозначни на тях съответни български синоними*. Вече бе споменато, че заемането удовлетворява номинативната нужда от назоваване на нови понятия, процеси, явления и пр. Именно по тази причина, когато възникне някаква нова дейност или нова ситуация, заемките за означаване на понятията около нея идват от език, където съответната дейност вече се е развила и утвърдила. Напр. след 9 септември 1944 г. огромното мнозинство от термините и думите, свързани със социалистическото строителство, с марксистко-ленинската идеология, с колективизацията на селското стопанство, с плановата икономика, със социалистическия тип култура и пр. идват от руския език като език на СССР

— първата в света социалистическа държава, която в този вид съществува от 1922 г. до 1991 г. България е социалистическа държава от 15 септември 1946 г. до 15 ноември 1990 г. Тогава тя е част от международната социалистическа система или т. нар. Съветски блок. Затова нахлулите в този период руски думи, свързани със социалистическия път на развитие, се наричат *съветизми*. Напр. *комсомол, комсомолец, ударник, масовик, петилетка, стахановец, ленински съботник, колективизация, селсъвет* и др. Също така по времето на социализма България е член на Организацията на Варшавския договор, която организация е военният съюз на социалистическите страни. Доминираща роля в него има армията на Съветския съюз, поради която причина много военни термини, свързани с устройството и дейността на българската армия, също идват от руски. Напр. *артелчик, зенитчик, задание, заряд, скорострелност, змейка, зенитно-ракетни войски* и др. Чрез руски от френски са дошли термини като *залп, салют* и др. Днес в областта на военното дело масово навлизат английски термини, които изместват руските. Това се свързва с политическата преориентация на България и най-вече с приемането ѝ за пълноправен член на НАТО през април 2004 г.

Чуждиците са чужди по произход думи, за които в българския език има равнозначни по значение домашни думи, с които могат да се заместват. Напр. чуждици са *консенсус* (вм. *съгласие*), *комюнике* (вм. *официално съобщение*), *електорат* (вм. *избиратели*), *уровен* (вм. *равнище*) и др.

Интернационализми според М. Попова са „езикови единици, които принадлежат към интернационалния езиков фонд“ (Попова 2012: 419). Интернационализми могат да бъдат не само думи, но и всички езикови единици от морфемата до синтактичната конструкция. Пак според М. Попова „интернационализмът трябва да отговаря на две условия — еднакви или близки значения и принадлежност поне към три езика, два от които са от различни езикови семейства. Тези изисквания не се отнасят за заемката. Освен това заемка е всяка езикова единица, която е заета от друг език, но интернационализмът може да бъде и заемка, и домашна езикова единица“ (Попова 2012: 421). Напр. интернационализми са много думи и термини от политическата, културната и научната сфера като *политика, партия, демокрация, диктатура, република, монархия, конституция, цивилизация, прогрес, пропаганда, революция, плурализъм* и др. Голяма част от интернационалния културен пласт са думи, които произхождат от класическите езици латински и старогръцки. Това важи не само за думите, но и за много интернационални афикси и афиксоиди (напр. наставките *-ист, -ант, -изъм, -тор, -лог, -ция, -изация* и др.; префиксите и префиксоидите *анти-, архи-, мулти-, ултра-, хипер-, мини-, про-, контра-, псевдо-, квази-, ре-, транс-* и др.).

Взаимодействието между българския език и дошлите в него чужди думи има два аспекта: *адаптация* и *интеграция*. **Адаптацията** е насочена към вли-

янието на българския език върху идващите в него чужди думи и представлява *процес на тяхното приспособяване и нагаждане към неговата система*. Адаптацията бива *графична, фонетична, граматична, словообразователна, семантична* и пр.

Вторият аспект на взаимодействието между българския език и чуждите думи се нарича **интеграция** и тя отразява *влиянието на тези чужди думи върху езика, в който проникват*. М. Попова казва: „В обема на понятието интеграция на чуждите термини в заемащия ги език се включват следните три ярки прояви на този процес: участие на заемката в словообразователно гнездо, участие във вторичната лексикална номинация и едновременно участие в словообразователните и лексикалните номинационни процеси... Най-простият и най-явният случай се наблюдава, когато чуждият термин става основа на словообразователно гнездо. Това означава, че той служи като базов материал за образуване на нови думи в приемащия го език, което е предизвикано от комуникационни причини... Резултатът е както улесняване на комуникацията, така и обогатяване на лексикалната система и словообразователните модели в приемащия език (Попова 2012: 432-433). Проникващият в българския език чужд термин може да се включи в съществуващо вече и преди неговата поява словообразователно гнездо. Напр. към съществувалото и по-рано словообразователно гнездо с корен *нато* (като *натовски, натовец*) в наши дни се прибавя военният термин *натовизация* със значение *привеждане на структурните, организационните, техническите, материалните и др. стандарти на дадена армия в съответствие с изискванията на НАТО*. Употребата на този термин се разширява много след април 2004 г., когато България е приета за пълноправен член на НАТО (срв. още *натовизирам, натовизиране, натовизиран* и др.).

След като накратко се спяхме на трите групи термини от чужд произход (заемки, чуждици и интернационализми) и след като разгледахме двата аспекта на взаимодействието между тях и българския език, не можем да подминем въпроса за това, какво трябва да бъде тяхното място в терминологията. Безспорен е следният факт. В началото на ХХІ в. крайният езиков пуризм не само че е абсолютно неприемлив, но той буди насмешка и дори подигравка. Българският език е система, която непрекъснато се развива, обновява и обогатява и думите от чужд произход само спомагат за това. Няма език, който да е изчезнал заради навлизане на чужди думи в него. Те не могат да нарушат неговата самобитност и национален характер. Затова днес, вместо краен, трябва да има разумен и умерен пуризм, стъпил на здрава реалистична основа. Именно той ще спаси българския език от обезличаване и обезбългаряване. В областта на терминологията този умерен пуризм има главно следните три проявления:

А. Всяка наука е интернационална дейност. Тя може да съществува при наличие на език, приспособен за нейните нужди. Основен елемент на

това приспособяване се явява специализираната терминология. Интернационалният характер на науката означава, че термините и терминоелементите задължително трябва да запазят своя интернационален характер. Научната дейност не може да мине без този тип лексика, която е от чужд произход. Правилно употребените чужди термини и думи увеличават богатството, яснотата и точността на изказа. Различните научни сфери гъмжат от термини, на които изобщо не е необходимо да търсим и да създаваме български съответствия, дори и това да може да се случи на практика. Такива термини са напр. политическите термини *политика, партия, демокрация, парламент, глобализация, фронт, апартейд, джихад, муджахидини, хунта, камикадзе, ембарго, геноцид, лустрация, конституция, колонизация, революция, делегация, персона нон грата, кондоминиум, интерпелация, пророгация, преамбюл, импийчмънт* и др. Също така важен е въпросът, че при опит някои от тези термини да бъдат преведени, солидно се нарушава смисълът. Не е препоръчителна и замяната на едни чужди думи с други, ако тази замяна се осъществява не по лингвистични, а по екстралингвистични (главно политически или конюнктурни) причини. Напр. след 10 ноември 1989 г. има тенденция много руски думи да се заменят с английски, поради политическата преориентация на България. Освен в политическата, това с пълна сила се случва и във военната терминология, особено след като България става пълноправен член на НАТО. Според нас този процес е неправилен. Защо трябва да се избягват утвърдени в нашата армия военни термини като *артелчик, установка, наряд, откат, снаряд, снаряжение* и др. само защото са руски и защо изобщо трябва като от огън да бягаме от руските термини и думи и в други области? Разбира се, няма начин една съществена външнополитическа преориентация на държавата да не повлияе и върху лексиката, и върху терминологията, но не бива да се стига до крайности.

Б. Освен че са интернационални дейности, всяка научна дейност се развива на територията на дадена конкретна държава от учени със съответната национална принадлежност. Именно затова не само че е възможно, но донякъде е дори необходимо във всеки национален език, наред с интернационалната, да се създаде и паралелна терминология с названия на родния език. Това може да се осъществи чрез съвместната работа на терминологи, от една страна, и представители на конкретната наука, от друга. Интернационалните термини и тези на роден език трябва да функционират като дублети. Дублетността между интернационални и български термини ще бъде от полза най-малкото в три направления: ще се увеличи словното богатство на различните български терминологични системи; ще се улесни вътрешното (т. е. в рамките на България) общуване между българските учени и възприемането на български научни текстове; ще се улесни и облекчи комуникацията учени — общество и чуваемостта на учените и на научния език сред по-широките народни маси, което в крайна сметка е една от основните задачи на всяка на-

ука — тя да бъде в полза на обществото. Дублиращите термини трябва да се създават чрез словообразователните средства и модели на българския език. Колкото и да е трудно, такова нещо не е невъзможно да се случи на практика. Българската изследователка П. Кънчева (Кънчева 2009) показва това в областта на анатомичната терминология, привеждайки десетки успоредици между български и латински анатомични термини. Подобни успоредици съществуват в ботаниката, зоологията, езикознанието и др. науки. Дори в компютърната терминология голям брой термини имат свои твърде често употребявани български съответствия (напр. *имейл* – *електронна поща*; *атачмънт* – *прикрепен файл*; *кейборд* – *клавиатура*; *линк* – *връзка*; *нет* – *мрежа*; *пасуърд* – *парола*; *десктоп* – *екран* и др.). В политическата терминология такива случаи са *народно събрание* вм. *парламент*, *народен представител* вм. *депутат*, *правителство* вм. *кабинет*, *избиратели* вм. *електорат*, *допитване до народа* вм. *референдум* и др. В езиковедската терминология: *многозначност* вм. *полисемия*, *предлог* вм. *префикс*, *правопис* вм. *ортография* и др. Разбира се, не при всички термини е възможно създаването на такива успоредни названия. Но там, където може, те трябва да се създадат и да функционират заедно с интернационалния термин, което ще доведе до обогатяване на българската терминологична система.

В. Вече стана ясно, че проява на умерен пуризм е да не се избягва чуждият термин, когато той е нужен, необходим и полезен за българския език. Също така обаче проява на здравословен пуризм е да се борим срещу задръстването на нашата лексика и терминология с абсолютно ненужни и излишни чуждици, за които съществуват равностойни български заместници. Излишеството на тези чуждици се засилва тогава, когато те се употребяват, без да са утвърдени международни обществено-политически или научни термини. Трагедията започва от това, че днес много политици и журналисти се поддават на изкушението да използват в своите речи, изказвания и предавания колкото се може повече чужди думи, без това да е необходимо. Много често тези политици и журналисти използват чуждата дума не защото тя казва повече, не защото тя е по-хубава, по-ясна или по-точна, а поради криворазбрана мода, чуждопоклонничество, желание да се блесне с интелект и ерудиция и пр. М. Виденов много точно и сполучливо нарича това явление *снобска интернационализация на езика* или *езиков снобизъм* (Виденов 2013: 209). Това е крайно негативно явление, принизяващо авторитета на българския език, който е една високоразвита система за изразяване и предаване на мисли.

Използването на ненужни чуждици в научния, политическия и медийния език е масово явление, срещу което трябва да се борим.. Тук ще приведем няколко примера. Напр. *Реформаторският блок представлява микс от най-различни идеи*. Защо *микс от идеи*? Защо не *смес* или още по-звучното *смесица*? Какво ни дава чуждата дума в случая? Нищо. Друг

пример. *Доминацията на БСП в бъдещия парламент не е напълно сигурна.* Терминът *доминация* има няколко звучни български съответствия, всяко от които би могло да се употреби в случая — *надмощие, превъзходство, предимство, преимущество* и др.; *Синьо единство* няма да успее да *реновира* дясната идея (*реновира* — *защо не обнови, съживи*); *Финализиране на преговорите между Русия и Украйна не се очаква* (*финализиране* — *защо не завършване, приключване*); *В българския политически живот през последните двадесетина години съществуват лица с впечатляваща инконсеквентност на своите убеждения, като консеквентно е само желанието за власт или за оставане в парламента* (*инконсеквентност* — *защо не непоследователност; консеквентно* — *защо не последователно, непроменено*). Не е ли безхаберно отношение към красотата и богатството на българския език да се казва *просперитет* вм. *преуспяване, процъфтяване, благоденствие*; *иновация* вм. *новост, нововъведение*; *дестинация* вм. *направление; инициирам* вм. *предприемам, започвам; лимитирам* вм. *ограничавам* и др.? Защо трябва звучните и хубави български думи да бъдат изхвърлени от употреба и постепенно погребвани за сметка на чуждици, които с нищо не обогатяват езика ни? От езикова гледна точка няма оправдание за съществуването на публицистични текстове като следните: *Електоратът по презумпция ще аплодира инициирането на иновативните идеи за индексация.* В това изречение няма нито една българска дума (като изключим служебните).

В заключение ще кажем, че в днешния глобализиращ се свят задължение на родните учени, интелектуалци и на всички българи е защитаването и опазването на българския език, който е също толкова съвременен, модерен, богат и самобитен, колкото са и останалите езици. През 1988 г. по време на известната си реч в Брюж М. Тачър казва: „Би било лудост да се опитаме да напъхаме националните държави в някакъв калъп на обща европейска идентичност. Европа трябва да е семейство от нации, които ценят своята национална идентичност не по-малко от общоевропейската кауза.“ В тази връзка ще завършим с една мисъл на английския политик Джон Мейджър, който казва: „Тъкмо отделните нации със своята национална култура, език и идентичност ще изградят обединена Европа”.

Библиография

Виденов 2003: Виденов, М. Българска езикова политика, София, 2003.

Виденов 2005: Виденов, М. Диглосията с оглед на българската езикова ситуация. София, 2005.

Виденов 2013: Виденов, М. Езиковедски щрихи и етюди. В. Търново, 2013.

Кънчева 2009: Кънчева, П. Българската анатомична терминология днес. София, 2009.

- Пачев 2006:** Пачев, А. Езиковите общности в условията на европеизация и глобализация. София, 2006.
- Пачев 2007:** Пачев, А. България и българският език в Европейския съюз. – В: Български език, № 1, 2007.
- Попова 2012:** Попова, М. Теория на терминологията. Велико Търново: Знак‘94, 2012.